

Uniwersytet
Ekonomiczny
w Katowicach

Prof. dr hab. Aldona Frączkiewicz-Wronka, prof. zw. w UE
Kierownik Katedry
Zarządzania Publicznego i Nauk Społecznych

Katowice 08.08.2023

Recenzja

pracy doktorskiej magistra Dariusza Budrowskiego pt. Instytucjonalne i polityczne uwarunkowania działalności Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej na przykładzie województwa Podlaskiego, promotor dr hab. Mirosław Grewiński, prof. Uczelni

Ocena realizowana w związku z dyspozycją zawartą w piśmie prof. dr hab. Radosława Zenderowskiego, Przewodniczącego Rady Naukowej Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji Wydziału Społeczno-Ekonomicznego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 22.05.2023 informującego o wyborze mojej osoby na recenzenta w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk w dziedzinie społecznych w dyscyplinie nauki o polityce i administracji¹.

Jednostką organizacyjną przeprowadzającą postępowanie awansowe jest Rada Naukowej Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji, Wydziału Społeczno-Ekonomicznego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja została przygotowana poprzez odniesienie się recenzenta w poszczególnych częściach do następujących kwestii: I. Podstawy prawne realizacji recenzji; II. Recenzja dzieła według przyjętych kryteriów; III. Końcowa konkluzja.

Ocenić poddana została dysertacja doktorska, licząca łącznie 276 stron wydruku komputerowego, obejmująca: wstęp (ss.5-11); Rozdział I (ss. 12-51); Rozdział II (ss.52-107); Rozdział III (ss. 108-146); Rozdział IV (ss.147-215); Zakończenie i wnioski końcowe (ss. 216-235); Bibliografia (ss. 236-247); Wykaz wykresów, tabel i rysunków (ss.248_249); załączniki (ss. 250-276).

I. Podstawy prawne realizacji recenzji

Decyzja o wyborze mojej osoby na recenzenta w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk została podjęta na podstawie Rozporządzenia Ministra i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora, a w związku z art.179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. poz. 1669.

¹ Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Dz.U. 2018 poz. 1669; Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Dz.U. 2018 poz. 1668

Dokumenty związane z wnioskiem o przygotowanie recenzji pracy doktorskiej mgr Dariusza Burdowskiego przysły w dniu 26.06.2023 r. do Kancelarii Głównej UE Katowice w i zostały odebrane 02.07.2023 r.

Niniejsza ocena jest sporządzona zgodnie z wymogami Ustawy z dnia 20 lipca 2028 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz.1668) ze zmianami (Dz.U. z 2023. Poz. 742; 1088; 1234) i odnosi się do elementu wyszczególnionego w powołanej regulacji w artykule 187, punkt 1 ww ustawy w którym czytamy: *Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej* oraz punkt 2 w którym czytamy *Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.*

Szczegółowa opinia została przedstawiona jako część II. W części tej recenzent ocenił *ogólną wiedzę teoretyczną doktoranta, umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, oryginalność rozwiązania problemu naukowego czego efektem było, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej.*

Recenzja dzieła w części II została wykonana według przyjętych kryteriów: (1) wybór tematu; (2) założenia badawcze, cel rozprawy, tytuł; (3) struktura i spełnienie wymogów formalnych w tym poprawność formalno-językowa; (4) dobór źródeł i literatury naukowej; (5) ocena warsztatu naukowego zaprezentowanego w pracy i stopnia realizacji założonego celu badawczego. Zakończeniem oceny jest sformułowana jako część III końcowa konkluzja.

II. Recenzja dzieła według przyjętych kryteriów

(1) wybór tematu

Autor ocenianej pracy stawia tezę, że wsparcie grup zagrożonych marginalizacji lub zmarginalizowanych na rynku pracy jest istotnym elementem kreowanej w każdym nowoczesnym państwie systemu polityki społecznej (s.12 *koncepcja ekonomii społecznej ... staje się coraz istotniejsza ze względu na kurczenie się możliwości państwa opiekuńczego, a także nasilające się problemy społeczne*) a może odbywać się z wykorzystaniem różnorodnych narzędzi.

Ostatnie lata, szczególnie perspektywa finansowania ze środków unijnych 2014-2020 i 2021-2027 przyniosły w tym obszarze wiele zmian mających na celu aktywizowanie wskazanej grupy społeczeństwa poprzez między innymi możliwość wspierania ze środków unijnych - rozwiązań proponowanych w ramach koncepcji ekonomii społecznej - adresowanych do swoistej na rynku grupy podmiotów jakimi są przedsiębiorstwa społeczne. Rozwój tych ostatnich w znacznej mierze jest wypadkową pomiędzy wzrostem akceptacji dla wspierania podmiotów ekonomii społecznej przez podmioty publiczne strumieniem pieniędzy oraz większym otwarciem się środowiska menedżerów działających w sektorze gospodarczym na podejmowanie pracy w tych podmiotach i rozwój przedsiębiorczości społecznej jako formalnego efektu tego procesu.

Rozwój przedsiębiorczości społecznej jest niezwykle ważny dla gospodarki każdego kraju, gdyż podmioty ekonomii społecznej, czyli m.in. przedsiębiorstwa społeczne, stanowią rezerwar zasobów niewykorzystanych dotychczas w innych formach działania - co Autor

podkreśla formułując stwierdzenie, że (s. 14) *sektor ekonomii społecznej to istotny obszar realizacji polityki publicznej w zakresie pomocy społecznej i rynku pracy. Koncepcja ekonomii społecznej jest odpowiedzią na lokalną walkę z bezrobociem, które jest przyczyną pogarszania sytuacji materialnej ludności pracującej, społecznej degradacji i demoralizacji*). Nieaktywne dotychczas zasoby (tj. bierni zawodowo) mogą być z powodzeniem wykorzystywani – poprzez działania przybierające postać przedsiębiorczości społecznej - do podejmowania aktywności, które stanowią istotę budowanego modelu społeczeństwa demokratycznego i obywatelskiego poprzez uruchomienie oddolnych sił drzemiących w społecznościach lokalnych.

Przedsiębiorczość społeczna jest nierozdzielnie związana z przedsiębiorstwami społecznymi, które przyjmują zróżnicowane postaci, które Autor kompetentnie omawia (ss. 55-56 *w sferze ekonomii społecznej działają podmioty obejmujące cztery główne grupy... przedsiębiorstwa społeczne ... podmioty reintegracyjne... podmioty sfery pożytku publicznego podmioty sfery gospodarczej*). m.in. postać spółdzielni socjalnych, stowarzyszeń, fundacji, centrów integracji społecznej itp.

Specyfika funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych zakłada konieczność pogodzenia efektywności i sprawności gospodarowania z realizacją celów sprawiedliwości społecznej. Zatem w działaniach przedsiębiorstw społecznych powinny być dowartościowane zarówno potrzeby rozwoju, samorealizacji jak i osiągnięcia efektu ekonomicznego. Stawia to przed zarządzającymi w tych podmiotach zadania obejmujące modyfikację już istniejącego i wypracowania przyszłego modelu zarządzania, który uwzględniałby dualny aspekt działania tak istotny w tych podmiotach. Przedsiębiorstwa społeczne są – jak prawidłowo podkreślił Doktorant (ss. 3-41) - nowym zjawiskiem społeczno-ekonomicznym w Polsce. Ich aprioryczne nastawienie na wspieranie aktywności rynkowych przejawianych przez grupy defaworyzowane jest z pewną rezerwą przyjmowane zarówno przez obywateli, jak i często przez badaczy procesów gospodarczych, stąd potrzeba podejmowania prób analizowania kosztów i efektów podejmowanych działań. To poszukiwanie równowagi między misją a efektywnością ekonomiczną zostało podkreślone przez Autora słowami (s.5) *przedstawiona praca doktorska jest formą zebrania i podsumowania dotychczasowych doświadczeń, podzielenia się uwagami i spostrzeżeniami, wyciągnięcia wniosków z własnej aktywności zawodowej oraz rezultatów badań naukowych, które zostały przeprowadzone na potrzeby dysertacji*. Z uwagi na ważną rolę przedsiębiorczości społecznej w gospodarczym obrazie państwa pojawiła się potrzeba badań naukowych nad tym zjawiskiem. W literaturze światowej tematyka przedsiębiorczości społecznej spotyka się z ogromnym zainteresowaniem środowiska naukowego, efektem czego jest powstanie wielu nurtów badawczych eksplorujących wskazane zjawisko organizacyjne (ss. 19-26).

W polskiej świadomości społecznej, przedsiębiorczość społeczną utożsamia się najczęściej - niesłusznie - z działalnością społeczną, a wiele badań podejmowanych jest w paradygmacie ekonomii społecznej czy też rozważań dotyczących dylematów i kierunków rozwoju tzw. „trzeciego sektora”.

W polskim obszarze rozważań naukowych szczególnie wiele prac dotyczącej wskazanej tematyki dotyczyło ekonomii społecznej jako idei horyzontalnej i przedsiębiorstw społecznych jako jej funkcjonalnej egzemplifikacji oraz charakterystyki ich działania. Znacznie mniej publikacji dotyczyło rezultatów oddziaływania OWES (Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej) dla pobudzania lokalnych rynków pracy. Można zatem stwierdzić, że

mimo, iż w latach 2016 -2023 powstało wiele prac łączących aktualny dorobek teorii przedsiębiorczości ze zjawiskiem przedsiębiorczości społecznej i kryteriów wyboru kierunków interwencji w politykach publicznych, to wiedza na ten temat jest dalej niepełna, stąd podjęcie rozważań dotyczącej wskazanej problematyki należy uznać za istotne z punktu widzenia rozwoju wiedzy na temat efektów realizacji polityk publicznych w Polsce. Dodatkowo należy podkreślić znaczenie wybranego do analizy podmiotu badań jak i obszaru jego działalności jakimi są Ośrodki Wspierania Ekonomii Społecznej. Autor prawidłowo charakteryzuje te podmioty słowami (s. 108) *podmiot lub partnerstwo posiadające akredytację, świadczące komplementarny pakiet usług wsparcia ekonomii społecznej, wskazanych w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej*. Walorem zaproponowanych przez Doktoranta rozważań jest szczegółowa analiza organizacyjnych i funkcjonalnych rezultatów działania OWES w wybranych regionach Polskim (ss. 112-148) a w niej identyfikacja zagrożeń dla efektywnego pełnienia przez te podmioty roli animatora przedsiębiorczości, przedsiębiorstw i przedsiębiorców społecznych co zostało podkreślone przez Doktoranta poprzez stwierdzenie (s. 145-146) *z punktu widzenia efektywnego rozwoju ekonomii społecznej podstawowym aspektem jest spójny system wsparcia jej rozwoju. Wszechstronny rozwój sektora ekonomii społecznej możliwy jest dzięki wypracowaniu spójnego i kompleksowego systemu wspierania, dostosowanego do potrzeb i specyfiki podmiotów ekonomii społecznej a podnoszenie poziomu rozwoju oraz poprawa kondycji ekonomii społecznej (...) możliwa jest poprzez budowanie stałych, zinstytucjonalizowanych mechanizmów wsparcia*.

Prowadzone w dysertacji rozważania zostały szczegółowo podsumowane w perspektywie wyników badań literaturowych oraz rezultatów badań terenowych. Autor odniósł się do postawionych problemów badawczych poprzez analizę roli uwarunkowań prawnych i wytycznych UE w kontekście efektywności i skuteczności OWES lub ich braku w procesie wspierania podmiotów ekonomii społecznej i rozwoju lokalnego (ss. 222-224); roli OWES w procesie wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w powrocie w nurt życia społecznego i zawodowego (ss. 224-227); roli OWES w procesie tworzenia i wspierania podmiotów ekonomii społecznej w funkcjonowaniu na rynku pracy (ss. 227-228); działań prowadzonych przez OWES w zakresie zachęcania do partycypacji w życiu społecznym i zawodowym (ss. 228-230); skuteczności OWES jako narzędzia wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (ss.230-323) oraz powodów dla których osoby zagrożone wykluczeniem społecznym tak często wracają do niekorzystnej sytuacji społecznej i zawodowej po zakończeniu wsparcia przez OWES (ss. 232-234).

Reasumując powyższe rozważania recenzent stwierdza, że intencja Autora, którą było ukazanie roli i znaczenia OWES jako ważnego podmiotu ekonomii społecznej w Polsce była ciekawą inspiracją do podjęcia badań naukowych. A przeprowadzenie badań nad efektami realizacji ustawowych dla OWES zadań należy uznać za istotny obszar dociekań badawczych w domenie ekonomii sektora publicznego co oznacza, że wybrany temat dysertacji jest aktualny i istotny dla rozwoju polityki społecznej oraz biorąc pod uwagę obszar zainteresowań badawczych recenzenta podkreślić należy jego walor dla rozwoju teorii i praktyki zarządzania publicznego. Oceniane opracowanie wnosi nową perspektywę, jaką jest prezentacja efektów organizacyjnych praktyk funkcjonowania podmiotów których celem jest wspieranie czyli tworzenie ekosystemu wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych. Rezultaty

owych dociekań prowadzonych przez Doktoranta są ważne, bowiem wytyczają i wpływają na kierunki polityk publicznych państwa.

Zauważyć przy tym należy, że teoretycy formułują uniwersalne reguły zwiększające racjonalność gospodarowania środkami publicznymi, a praktycy starają się zaproponowane rozwiązania wprowadzić w rzeczywistość organizacyjną, tak aby zakładane cele były osiągnięte, doprowadzać do ograniczania wysokiego zużycie zasobów, ograniczać nieefektywność ekonomiczną i organizacyjną oraz społeczną niesprawiedliwość w dostępie do usług i świadczeń wspierających dążenie do emancypacji rodziny i zapewniające jej możliwość realizacji swoich potrzeb.

Oceniana praca ma zdecydowanie większy walor praktyczny niż teoriopoznawczy a zaproponowany temat pracy recenzent jednoznacznie ocenia jako wybrany trafnie.

Autor wykazał się umiejętnością dostrzeżenia tego co istotne z punktu widzenia możliwości rozwoju teorii, jak i przydatne dla praktyki. Wybór tematu pracy i sposób realizacji postawionych celów recenzent uznaje za spełniający kryteria pozwalające ocenić przedłożoną dysertację pozytywnie.

(2) założenia badawcze, cel rozprawy, tytuł

Recenzowana dysertacja lokuje się w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauk o polityce i administracji.

Założenia pracy zostały sformułowane w konsekwencji analizy literatury przedmiotu oraz rezultatów zaprojektowanych i przeprowadzonych terenowych badań własnych. Na potrzeby rozwiązania problemu badawczego Autor sformułował wymagane elementy pracy badawczej, czyli: cel badawczy, hipotezy badawcze, weryfikowane w sposób opisowy oraz pytania badawcze. Przedstawiono także tok postępowania badawczego odzwierciedlony w strukturze treści pracy – części teoretyczne – część analityczna opisująca stan obecny oraz część badawcza charakteryzująca osiągnięte dzięki badaniom własnym rezultaty. Na koń dysertacji znajduje się synteza dokonań prowadzonych przez Doktoranta.

Jako cel pracy wskazano (s.147) *przedstawienie z jednej strony możliwości oraz roli OWES w obszarze inkluzji społecznej (tj. procesu włączania jednostki/grupy czy kategorii społecznej, np. osób niepełnosprawnych, w większe zbiorowości społeczne w obszarze społecznym i zawodowym), z drugiej strony zaś- wsparcie przez OWES podmiotów ES oraz start-upów w procesie inkubacji.*

Z uwagi na sposób sformułowania hipotezy recenzent ma pytanie do Doktoranta do którego prosi o odniesienie się w trakcie publicznej obrony o teoretowórczy sens formułowania hipotez i wynikające z tego fakty ograniczenia w ich brzmieniu.

Jako problem badawczy Autor wskazał (s. 147), przynajmniej tak recenzentowi się wydaje, bo nie znalazł jednoznacznego zapisu (chyba, że Autor utożsamiał problem badawczy z pytaniami badawczymi co sugerowałoby porównanie treści ze stron 147-148 z treściami ze stron 222-232) wskazał poszukiwanie odpowiedzi na pytania wskazane na s.148 a odnoszące się do takich zagadnień jak:

- uwarunkowań prawnych i wytycznych UE w kontekście efektywności i skuteczności OWES lub ich braku w procesie wspierania podmiotów ekonomii społecznej i rozwoju lokalnego;
- roli OWES w procesie wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w powrocie w nurt życia społecznego i zawodowego;

- roli OWES w procesie tworzenia i wspierania podmiotów ekonomii społecznej w funkcjonowaniu na rynku pracy;
- działań prowadzonych przez OWES w zakresie zachęcania do partycypacji w życiu społecznym i zawodowym;
- skuteczności OWES jako narzędzia wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- powodów dla których osoby zagrożone wykluczeniem społecznym tak często wracają do niekorzystnej sytuacji społecznej i zawodowej po zakończeniu wsparcia przez OWES.

Dla uzyskania odpowiedzi na postawione pytania zaprojektowano i przeprowadzono badania terenowe, przygotowując instrumenty pomiarowe (omówione w innej części recenzji) i stawiając hipotezy (ss.148-149). Weryfikacja hipotez została a zaprezentowana w zastawieniu tabelarycznym nr 9 (ss.217-221). Autor wskazał źródła poznania wykorzystane w procesie badań własnych dla sformułowania odpowiedzi na daną hipotezę. Wskazał także, że zgodnie z przeprowadzonym na podstawie syntezy wyników badań własnych oraz analizy literatury przedmiotu wszystkie hipotezy zostały potwierdzone.

Sformułowane zamierzenia badawcze oraz sposoby poszukiwania odpowiedzi na postawione pytania badawcze są niewątpliwie wartościowe i pozwalają na postawienie pozytywnej oceny umiejętności projektowania i prowadzenia badań przez Doktoranta. Zaproponowane obszary tematyczne i dokonane w nich szczegółowe poszukiwania wyniknęły zarówno z przeprowadzonych dociekań teoretycznych w literaturze przedmiotu, jak i obserwacji procesów realnych w zakresie projektowania i realizowania polityki publicznej, w tym polityki społecznej w zakresie poszukiwania efektywnych narzędzi oddziałujących na rynek pracy. Jakość prowadzonego wywodu jednoznacznie potwierdza, iż z obydwoma wskazanymi źródłami poznania Autor sobie poradził i potrafi prowadzić zarówno dociekania analityczne w teorii jak i dokonywać syntezy niezbędnej dla wzbogacania teorii, ale również przydatnej dla praktyki. Także sformułowany tytuł pracy uznaję za jak najbardziej zasadny.

Podsumowując, podkreślam swoją jednoznacznie pozytywną ocenę odniesioną do tej części recenzji. W sposób zrozumiały i logiczny Autor przedstawiła swoje zamierzenia w odniesieniu do zawartości oraz sposobu prezentacji podejmowanych w dysertacji rozważań.

Także sformułowany tytuł pracy uznaję za jak najbardziej zasadny, wpisuje się on bowiem trafnie w całokształt badań dotyczących przebiegu, metod, instrumentów oraz oceny skuteczności i efektywności procesów zarządzania w państwie (oczywiście jego wycinak związanego z realizacją zadań związanych ze wspieraniem na rynku pracy osób z grup defaworyzowanych) - przyczyniając się tym samym do wzbogacenia badań zarówno w wymiarze teoriopoznawczym, jak i aplikacyjnym. Formułowanie i realizowanie polityki publicznej a taką jest polityka społeczna jest jednym z takich właśnie procesów. Tytuł pracy także względem diskutowanych treści został sformułowany prawidłowo.

(3) struktura i spełnienie wymogów formalnych w tym poprawność formalno-językowa

Recenzowana praca została przygotowana w zgodzie z wymogami formalnymi stawianymi dysertacji na stopień doktora nauk o polityce i administracji. Dysertacja ma charakter deskryptywno-teoretyczno-empiryczny. Tej logice (tj. przenikanie się wątków

opisowych, teoretycznych i odniesionych do obserwowanej praktyki) przyporządkowany został podział treści dyskutowanych w pracy, gdzie świadomie równoważono rozważania teoretyczne oraz omówienie wyników badań własnych i refleksje wynikające z analizy otaczającej rzeczywistości. Z formalnego punktu widzenia recenzowana praca zawiera IV ponumerowane, wyodrębnione części oraz nienumerowane: wstęp, zakończenie i wnioski końcowe, bibliografia, wykaz wykresów, tabel i rysunków oraz załączniki.

. Ocenie poddana została dysertacja doktorska, licząca łącznie 276 stron wydruku komputerowego, obejmująca: wstęp (ss.5-11); Rozdział I (ss. 12-51); Rozdział II (ss.52-107); Rozdział III (ss. 108-146); Rozdział IV (ss.147-215); Zakończenie i wnioski końcowe (ss. 216-235); Bibliografia (ss. 236-247); Wykaz wykresów, tabel i rysunków (ss.248-249); załączniki (ss. 250-276). Podział treści zawartej w dysertacji na 4 rozdziały jest efektem logicznego ich grupowania wynikającego z rozważań będących konsekwencją analizy literatury, danych statystycznych, egzegezy aktów prawnych, omówienia istniejących w badanym zakresie praktycznych rozwiązań problemu w Polsce, zaprojektowania scenariusza badań empirycznych oraz metaanalizy informacji uzyskanych ze wskazanych powyżej źródeł poznania. Zasadnicza część pracy obejmuje strony 12-235 i jest podzielona na następujące części; wstęp w którym Autor zawarł syntetyczny opis zawartości poszczególnych rozdziałów oraz podstaw metodycznych zaprojektowanych badań (ss.5-11), cztery rozdziały merytoryczne: Rozdział I *Ewolucja i kontekst teoretyczno-definicyjny ekonomii społecznej* (ss. 12-51); Rozdział II *Funkcje ekonomii społecznej i ramy prawno-instytucjonalne* (ss.52-107); Rozdział III *Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) jako podstawowe instytucje wsparcie przedsiębiorstw społecznych w Polsce* (ss. 108-146); Rozdział IV *Skuteczność OWES na przykładzie badań własnych* (ss.147-215); Zakończenie i wnioski końcowe (ss. 216-235).

Generalnie logika pracy jest podporządkowana następującemu grupowaniu: analiza teoretyczna na podstawie studiów literatury przedmiotu, w tym kwestii związanych z rozwojem ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych (rozdziały I i II), stan aktualny i podstawy funkcjonowania OWES (rozdział III) oraz rozdział badawczy poświęcony ocenie skuteczności działań OWES (rozdział IV). Recenzent ocenia strukturę i spełnienie wymogów formalnych pozytywnie.

Ponieważ skuteczność jest ściśle określonym terminem wykorzystywanym w podejściach stosowanych w naukach społecznych recenzent prosi Doktoranta w trakcie publicznej obrony o zdefiniowanie pojęcia „skuteczność” oraz metod pomiaru tego zjawiska.

Autor w sposób właściwy udokumentował wykorzystanie źródeł bibliograficznych wraz z ich wykazem na końcu pracy. W całej pracy poprawnie zostały opisane tabele i wykresy. Język i styl rozprawy nie budzą zastrzeżeń. Autor w sposób klarowny przedstawiła swoje i cudze myśli. Język pracy jest generalnie zrozumiały, oparty na poprawnym wykorzystaniu terminologii typowej dla rozważań prowadzonych w obszarze ekonomii, polityki społecznej i subdyscypliny polityki społecznej jaką jest polityka rodzinna. Autor poprawnie stosuje aparat pojęciowy związany z oceną zjawisk zachodzących w obszarze ekonomii społecznej a szczególnie zagadnień związanych z organizacją wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej.

Edycyjne praca jest przygotowana niezwykle starannie (recenzent rozumie po co został zastosowany zabieg polegający na zmniejszeniu czcionki, ale podkreśla, że zabieg ten raczej fortunny nie był, bowiem zwiększył trudności związane z zapoznawaniem się z

prowadzonymi przez autorkę rozważaniami), podkreślenia wymaga wyjątkowa dbałość o precyzję i formę wykorzystywanego w opisie języka polskiego. Z punktu widzenia umiejętności formułowania myśli własnych oraz przytaczania cudzych, jak również poprawnego posługiwania się językiem polskim w ocenianej pracy nie zauważam niedostatków.

Reasumując należy stwierdzić, że struktura logiczna rozprawy, oparta na doborze i sekwencji prezentowanych w niej treści została w sposób właściwy podporządkowana jej tytułowi oraz przyjętym założeniom badawczym, stąd strukturę pracy oceniam pozytywnie.

(4) dobór źródeł i literatury naukowej

Autor wykazał w spisie bibliograficznym wykorzystanie raczej skromnej liczby pozycji, w tym 115 artykułów i pozycji zwartych, 14 aktów prawnych oraz 32 adresy internetowe.

Dużą słabością przedstawionego wykazu jest jego struktura i lata wydania zarówno pozycji literatury i nie pełny spis aktów prawnych regulujących funkcjonowanie sektora podmiotów ekonomii społecznej. Na 115 pozycji poddanych analizie, znacząca ich większość to opracowania raczej stare a liczba tych które są opublikowane po 2016 roku to 11 (8%). W zaprezentowanym wykazie nie znalazła się ani jedna pozycja obcojęzyczna co jest nie do końca zrozumiałe wobec rozwoju tego zjawiska (tj. ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej) w państwach o dominujących obszarach językowych angielskim, włoskim i hiszpańskim. Czasowy zakres analizowanej literatury rzutował na późniejsze rozumienie wybranych zjawisk przypisanych do ekonomii społecznej a mających odzwierciedlenie w organizacyjnych formach przedsiębiorstw społecznych. Autor w treści pracy opisuje stare podejście EMES i nie uwzględnia obowiązującego od 2012 roku. Początkowo w prowadzonych na świecie rozważaniach badawczych wskazywano 2 atrybuty wyodrębnione przez EMES, które pozwalają na wyróżnienie idealnego typu przedsiębiorstwa społecznego (atrybuty ekonomiczne i społeczne), podczas gdy w 2012 roku w swoim artykule J. Defourny i M. Nyssens *The EMES approach of social enterprises in a comparative perspective* wskazują na rozszerzenie przez EMES podejścia i uznawanie 3 atrybutów łącznie, jako wyznaczających przynależność podmiotu do kategorii przedsiębiorstwo społeczne: ekonomiczne (*economic and entrepreneurial*), społeczne (*social*) i zarządcze (*participatory governance*). Trzy kryteria wyodrębniające przedsiębiorstwa społeczne zostały opisane szczegółowo w niepowołanym w spisie literatury artykule: Ciepielewska-Kowalik A., Pielniński B., Starnawska M., Szymańska A. *Social enterprise in Poland: institutional and historical context*. ICSEM Working Papers, No. 11, Liege: The International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project (2015).

W celu dalszego rozwoju warsztatu badawczego Doktoranta recenzent wskazuje, że o tym wszystkim można przeczytać w następujących starych ale porównawczych raportach unijnych będących absolutnym kompendium wiedzy na temat przedsiębiorstw społecznych w krajach Wspólnoty. Porównawczo wszystkie kraje UE: *European Commission. (2014): A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Brussels: European Commission Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2149>* oraz raportach krajowych, w których jest wszystko na temat przedsiębiorstwa społecznego w danym kraju, przykładowo dla Polski to: *European Commission. (2014b): A map of social enterprises and*

their eco-systems in Europe. Country Reports: Poland. Brussels: European Commission Directorate General for Employment, Social Affairs and Inclusion. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=2149>.

Przydałoby się także zapoznać ze starą, ale bardzo dobrą publikacją zawierającą świetnie przygotowany przegląd definicji wykonany w 2012 roku przez K. Lecha: http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Zarzadzanie_Zmianami_zeszyty_naukowe/Zarzadzanie_Zmianami_zeszyty_naukowe-r2012-t-n3_4/Zarzadzanie_Zmianami_zeszyty_naukowe-r2012-t-n3_4-s46-62/Zarzadzanie_Zmianami_zeszyty_naukowe-r2012-t-n3_4-s46-62.pdf. Dziwi także nieobecność w spisie literatury takich nazwisk M. Starnawska, M. Wronka-Pośpiech, J. Hausner, N. Laurisz, D. Jelonek, J. Duraj, D. Duraj-Walczak, J. Brzóska T. Durczok, W. Żbik

Wykazane źródła służące do sformułowania tematu pracy i prowadzonych rozważań uznaję za prawidłowo dobrane na minimalnym poziomie, ale jednak pozwalające na zaprojektowanie badań terenowych, których wyniki będą przyczyniały się do rozwoju wiedzy o badanym zjawisku.

I następne pytanie do Doktoranta do przygotowania odpowiedzi w trakcie publicznej obrony dysertacji. Proszę o syntezę typów przeglądów literatury, ich charakterystykę i przydatność w procesie formułowania zamierzeń badawczych. Poza klasycznymi typami przeglądów proszę także o scharakteryzowanie modnego obecnie VOSviewer (najchętniej jako prezentacji graficznie (ppt) wskazującej możliwość wykorzystania tego narzędzia dla wstępnej konceptualizacji procesu badawczego z wykorzystaniem frazy „przedsiębiorstwo społeczne”.

(5) ocena warsztatu naukowego zaprezentowanego w pracy i stopnia realizacji celów badawczych

Jak wskazano powyżej oceniana dysertacja składa się z czterech wyodrębnionych części, wstępu i zakończenia. W ocenie dojrzałości Doktoranta do pracy badawczej istotnym elementem jest analiza zaproponowanego scenariusza i przeprowadzonych badań własnych. Warunkiem koniecznym dla satysfakcjonującego przeprowadzenia badań naukowych – i tym samym pozytywnej oceny dysertacji - jest dobór odpowiedniej metody badawczej, techniki oraz narzędzi badawczych. Celem wspomnianych elementów jest pomoc w znalezieniu odpowiedzi na sformułowany problem badawczy. Metoda jest zatem sposobem pracy badawczej i związanymi z nią czynnościami manifestującymi się poprzez zastosowanie określonych narzędzi i technik badawczych. Wybrany przez badacza metodom podporządkowana jest realizacja procesu badawczego przyjętego przez badacza. W odniesieniu do przyjętych założeń badawczych recenzent zauważa adekwatność wykorzystanych metod i przypisanych do nich technik.

W niniejszej pracy Autor zdecydował się na wykorzystanie tzw. mixed research czyli uzupełnianie informacji z badań ilościowych badaniami o charakterze jakościowym. Pozyskiwał dane do swoich rozważań wykorzystując różne techniki ich zbierania, w tym między innymi: analiza i synteza danych zastanych, obserwację uczestniczącą, wyniki badań prowadzonych za pomocą kwestionariusza ankiety, wywiady pogłębione i badania fokusowe, dokonując tym samym triangulacji metod, technik i podejść badawczych.

W ramach badań realizowanych w metodyce ilościowej wykorzystano 2 kwestionariusze ankiety, prawidłowo dołączone do manuskryptu dysertacji. Badano przedstawicieli PES oraz uczestników działań podejmowanych przez OWES. W ramach badań realizowanych w

rygorze jakościowych szczególnie istotne było wykorzystanie dwóch technik zbierania danych: wywiadu pogłębionego i zogniskowanego wywiadu grupowego. Struktura respondentów jest adekwatna do sformułowanych celów badawczych przez Doktoranta. Treść i zakres postawionych pytań w opinii recenzenta wpisuje się w przedstawione zamierzenie badawcze i świadczy o umiejętności projektowania strategii badawczej obejmującego kilkietapowy proces gromadzenia danych czyli tworzenie gęstego opisu. Gęsty opis to taki opis, który uwzględnia nie tylko zachowanie, ale także jego kontekst. Termin ten występuje w antropologii i socjologii, odnosi się przede wszystkim do badań z zakresu paradygmatu interpretatywnego. Pojęcie gęstego opisu ukuł Clifford Geertz w znanej książce Interpretacja kultur (The Interpretation of Cultures) z 1973 roku. Jak twierdzi, zapożyczył je od filozofa Gilberta Ryle'a. Ryle wskazywał, że jeżeli ktoś puszcza do nas oko, nie wiemy do końca, co to znaczy: może to być sygnał, że ktoś jest nami zainteresowany, że chce nam przekazać potajmnaną wiadomość, że nie należy brać go poważnie, itd. Znaczenie mrugnięcia zmienia się wraz z kontekstem. Zdaniem Geertza większość ludzkich zachowań do odczytania wymaga dogłębnego zrozumienia kontekstu, a zatem nie daje się analizować czysto funkcjonalnie. Przytoczona powyżej charakterystyka gęstego opisu jako strategii badawczej oddaje złożoność działań, które muszą być podjęte przez badacza, aby uzyskać pożądany wynik. Podstawową techniką gromadzenia danych zastosowaną przez Doktoranta były wywiady pogłębione oparte na częściowo-ustrukturyzowanych scenariuszach badawczych. Tak jak wskazano wykorzystano dwa scenariusze oddające specyfikę dwóch perspektyw – tych którzy świadczą usługę i tych którzy usługę kupują. Sposób budowy narzędzia pomiarowego, jego struktura i rola poszczególnych sekcji pytań została szczegółowo przez Doktoranta wyjaśniona. Uzyskane w trakcie badań terenowych wyniki zostały prawidłowo omówione, a dla przejrzystości wywody Autor ilustrował omawiane dane wykresami. Dodatkowo prowadzone rozważania często Autor wzbogacał przytaczając fragmenty wypowiedzi respondentów uzyskane w trakcie wywiadu.

Badania zrealizowane przy wykorzystaniu szerokiej wachlarza źródeł poznania pozwoliły na uzyskanie ogólnego, syntetycznego obrazu efektów funkcjonowania OWES. Zaproponowane rozwiązanie uznaję za dojrzałe i w pełni potwierdzające umiejętności mgr Dariusz Budrowskiego. Sformułowane zamierzenia badawcze pracy oraz sposoby pozyskiwania odpowiedzi na postawione pytania są niewątpliwie ciekawe i pozwalają na postawienie pozytywnej oceny dla umiejętności projektowania i prowadzenia badań naukowych.

Reasumując sformułowany cel pracy głównie odnoszący się do wątków teoretycznych i praktycznych został zrealizowany. Jego weryfikacji – w przeważającej mierze posłużyły studia literaturowe i wyniki badań własnych Autora. Doktorant prawidłowo analizuje zachodzące zjawiska i – w konsekwencji uogólnienia obserwowanych zjawisk, wzbogaca praktykę, słabiej niestety teorię. Autor dołożył należytej staranności w gromadzeniu materiału a jego nadmiar – wynikający z mnogości źródeł poznania – potrafiła w sposób logiczny i racjonalny pogrupować, zredukować i opisać w postaci czytelnej dla odbiorcy.

Zaprezentowane wnioski, dyskusja nad możliwymi praktycznymi zastosowaniami wyników prowadzonych analiz oraz uwagi odniesione do całej rozprawy skłaniają do stwierdzenia, że cele pracy zostały przez Autora zrealizowane w stopniu uzasadniającym pozytywną ocenę merytoryczną recenzowanej rozprawy. Podniesione zastrzeżenia, choć istotne z punktu widzenia merytorycznego odbioru prezentowanych treści, nie przeważały i

pozwalają na względnie pozytywną ocenę rozprawy w omawianym zakresie. W ocenie recenzenta Autorka dysertacji wykazała dużą znajomość praktycznych i mniejszą teoretycznych aspektów omawianej materii.

Konkluzja

Oceniona rozprawa doktorska spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2028 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz.1668) ze zmianami (Dz.U. z 2023. Poz. 742; 1088; 1234) i odnosi się do elementu wyszczególnionego w powołanej regulacji w artykule 187, punkt 1 ww ustawy w którym czytamy: *Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej* oraz punkt 2 w którym czytamy *Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.*

W opinii recenzenta suma pozytywów dotyczących pracy doktorskiej pracy doktorskiej magistra Dariusz Budrowskiego pt. Instytucjonalne i polityczne uwarunkowania działalności ośrodków wsparcia ekonomii społecznej na przykładzie województwa podlaskiego napisanej pod kierunkiem dr hab. Mirosława Grewińskiego, prof. Uczelni Korczaka w Warszawie,
przedstawionych w treści recenzji jest wyższa niż zauważonych mankamentów, wobec powyższego wnioskuje o dopuszczenie Autora do dalszych faz przewodu doktorskiego.

